

A A P M E N S , M E N S A A P , M E N S RAYMOND CORBEY

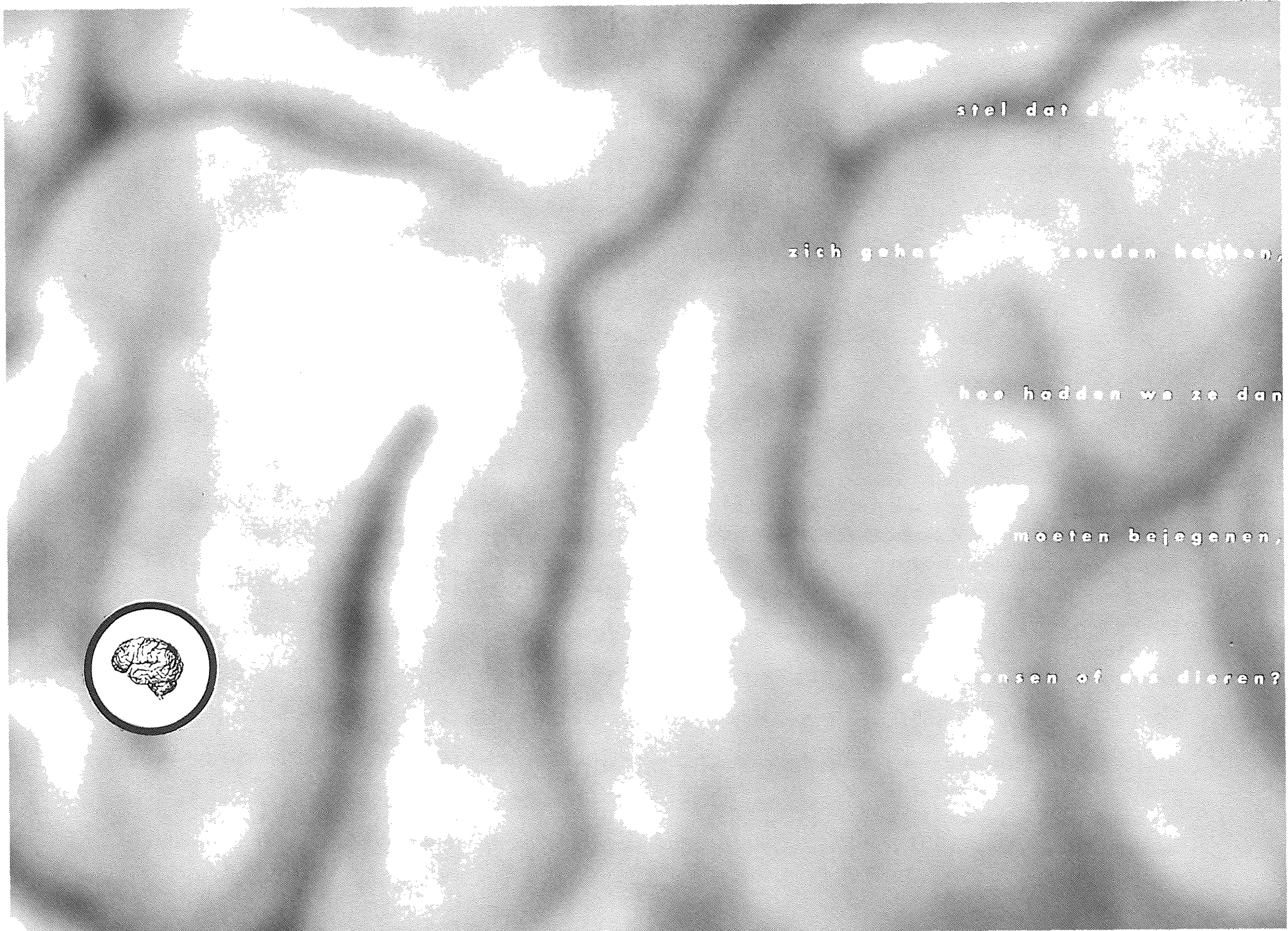
Het wetenschappelijk- en filosofisch-raadsel dat mij als geen ander fascineert is dat van de 'aapmens'. In de loop van onze evolutie zijn we van mensaapachtige dieren veranderd in mensen. Ergens halverwege die ontwikkeling leefden aapmensen: niet (meer) dier, en (nog) niet mens.

Onze allervroegste voorouders, bepaalde Australopithecinen, leken qua gedrag, cultuur en cognitie waarschijnlijk sterk op de huidige mensapen, en nog steeds sterk op de gemeenschappelijke voorouder van mens en mensapen waarvan zij de directe nazaten waren. Gedrag, cultuur en cognitie van onze meest recente voorouders, jongpaleolithische jagers en verzamelaars van het Cro-Magnontype, zaten al met al reeds in het huidige, menselijke register. In de tijd tussen de Australopithecinen en de Cro-Magnonmensen, ruwweg de laatste twee miljoen jaar, zijn niet direct genetisch bepaalde, culturele overlevingsstrategieën een onmisbare rol gaan spelen. Deze waren nauw vervlochten met een steeds meer geraffineerde symboolbeheersing en taal-

vaardigheid. Daardoor werden uiteindelijk ingewikkelde, met mythische en religieuze opvattingen verbonden systemen van verwantschap en sociale uitwisseling mogelijk. Opmerkelijk in deze ontwikkelingen is overigens dat de huidige menselijke *anatomie* veel eerder lijkt op te treden dan *gedrag en cognitie* van het huidige type - er waren voorouders die qua fysiek sterk, maar qua gedrag en cognitie weinig op ons leken. Bij de bestudering van de vroegste hominiden liggen natuurwetenschappelijke benaderingen als ethologie en gedrags-ecologie voor de hand. Ten aanzien van de meest recente, gedragsmatig en cognitief moderne hominiden ligt het meer voor de hand aansluiting te zoeken bij in sterkere mate menswetenschappelijk georiënteerde benaderingen, zoals de culturele antropologie van jagers en verzamelaars. Pas echt moeilijk wordt het bij wat wel is aangeduid als het dier-mens-overgangsveld: bij raadselachtige *missing links* tussen aap en mens als Homo Habilis en Homo Erectus is helemaal geen model voorhanden. Hier ligt

misschien de grootste uitdaging voor de wetenschappelijke disciplines en optieken die de wording van de mens trachten te verhelderen. Belangwekkend op dit punt is onder meer recent onderzoek naar de allervroegste vormen van talige communicatie en representatie.

Bovendien ligt hier, bij de aapmens, een uitdaging voor de filosofie, met name voor de denkers die de mens - met zijn vrije wil, zelfbewustzijn, en moreel besef - begrijpen als wezenlijk (qua wezen, qua *essentia*) anders dan het dier. Deze diep in de westerse traditie gewortelde visie speelt ook door in de 'hermeneutisch' of interpreterend werkende menswetenschappen, die er toe neigen zich tegen de natuurwetenschappen af te zetten. Iets is óf het een, óf het ander: óf dier, bestudeerd door de natuurwetenschappen, óf mens, bestudeerd door de menswetenschappen. Maar de aapmens, deze raadselachtige hybride, lijkt aan deze rigide dichotomie en strijd van disciplines te tornen, en misschien ontsnapt hij er zelfs aan en ondergraaft hij haar. >

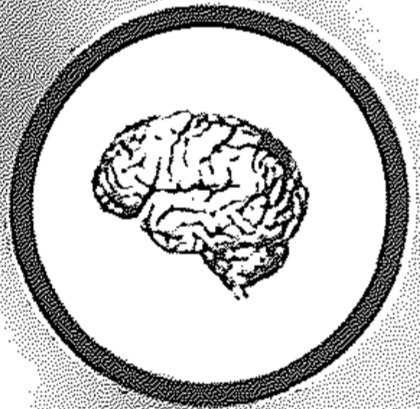
stel dat

zich gehed zouden hebben,

hoe hadden we ze dan

moeten bejegenen,

wensen of als dieren?

E I G E N * I D E N T I T E I T

> Hoe stond de aapmens in de wereld, tegenover de ander, tegenover zichzelf? De beantwoording van die vraag figureert weer in onze preoccupatie (in de filosofie en anderszins) met onze eigen identiteit: wie zijn we, waar komen we vandaan, wat is onze plaats in het heelal? Bij die trits hoort traditioneel ook de vraag: hoe dienen we te handelen? Stel dat de aapmens zich, door dezelfde soort speling van lot en toeval als die waardoor ze uitstierven, gehandhaafd zouden hebben in een afgelegen gebied: hoe hadden we ze dan moeten bejegenen, als mensen of als dieren? <

DE NIEUWE WAARHEDEN In onze tijd gaan we duidelijk anders met dat begrip *het* ware en *de* waarheid om. Eigenlijk gebruiken we de term wat minder expliciet en zeker minder hooggestemd, omdat we beseffen dat waarheidsclaims weinig (meer) voorstellen. Velen zijn teruggekomen van de gedachte dat het belangrijk zou zijn dat er waarheid buiten ons bestaat. We twijfelen aan de aanwezigheid van zo'n denkvangnet. We beseffen, vooral door de opkomst van de gedragswetenschappen - met name de communicatiewetenschappen - dat interactie met en overdracht van *de* waarheid letterlijk betrekkelijk is. Waarheid bestaat alleen maar in betrekking tot iets, ze is relatief. Ze *is* er niet zozeer, ze *wordt* waarheid in communicatie. Alle waarheden zijn immers onderworpen aan menselijke waarnemingen en interpretaties. En als jonge wetenschappers uit Tilburg in een boek: *Eensgezind in Twijfel* (1995) hun verlegenheden uitdrukken ten aanzien van de aan hen overgedragen waarheden in de studie, dan is dat symptomatisch voor onze tijd. De waarheid is pluriform, pluralistisch ook en moet vooral op functionaliteit

afgerekend kunnen worden. Waarheid is een soort speelbal-begrip geworden in het post-modernistisch denken. Waarheid is niet alleen in belangrijke mate relatief en tijd-gebonden, maar wordt ook onderworpen aan die wezenlijke vraag: wat heb ik er nu aan, welk nut heeft waarheid, voor wat en wie en onder welke omstandigheden? Met andere woorden: er is een spanning tussen wat als waarheid beweerd wordt en wat mij als waarheid gegund wordt. Of, misschien nog beter: wat ik mijzelf gun als waarheid te aanvaarden.

Maar daarmee is het beeld van onze tijd als het over waarheid gaat niet compleet. Kijk eens naar de snel wisselende politieke en religieuze accenten in onze tijd. Ik denk niet dat er sinds de Middeleeuwen een periode is geweest waarin zoveel stromingen en overtuigingen in een zo korte tijd letterlijk voor de bijl zijn gegaan. Niet eerder hebben mensen in zo grote getale afscheid genomen van wat eens als voor altijd waar en geldig werd geacht. Dat is één kant van de zaak. Er is nog een andere en die hangt er mee samen. Er lijkt ook in ons werelddeel geen periode te zijn geweest waarin er

zoveel losstaande of elkaar bevechtende fundamentalistische waarheidsclaims zijn geweest. Er zijn politieke en godsdienstige stromingen die nog of opnieuw krampachtig vasthouden aan de aanwezigheid van waarheid buiten ons, die geopenbaard is in heilige boeken en symbolen (belijdenisgeschriften) en die geldig blijft onder alle omstandigheden. Wat altijd, overal, door iedereen geloofd wordt is hier het Leitmotiv. Onder de kardinaalshoed van de befaamde kardinaal Ottaviani stond: *Semper idem*, altijd het (de)zelfde. We noemen deze bewegingen fundamentalistisch omdat ze de duidelijke identiteitskenmerken daarvan dragen. Voorop staat de overtuiging dat ons leven ingezet dient te worden voor de verdediging en de verspreiding van die waarheid, koste wat het kost. Op de tweede plaats komt de opdracht anderen daarvan te overtuigen, desnoods met dwang of geweld en tenslotte de overtuiging dat je door stand te houden beloond wordt.

DE WAARHEID ALS COMMUNICATIE Tijdens de vele jaren dat ik betrokken ben geweest bij de opstelling en toepassing van de

Reclamecode en andere gedragscodes in het zakelijk verkeer, heb ik een paar dingen geleerd die alles met *het ware* te maken hebben. In 1963 werd in de Reclamecode vastgelegd dat reclame de waarheid diende te vertellen over producten en diensten. Daar is lang over gediscussieerd, want wat moet reclame nu met waarheid? Van de journalistiek kun je dat nog verwachten en dat staat ook letterlijk zo in de internationale code voor de journalistiek (de Code van Bordeaux), maar hoe kun je reclamemensen opzadelen met de eis de waarheid te vertellen? Ik denk dat in die discussies een kernprobleem van het waarheidsbegrip aanwezig was. Wanneer ik iets waar vind en ik houd dat voor mezelf, met andere woorden ik communiceer het niet, dan blijft het een zender-gebonden waarheid. Zodra ik die waarheid ga communiceren in de hoop dat die gedeeld wordt door anderen, gooi ik de waarheid in een communicatie-circuit. Ik stel hem bloot aan een oordeel en de ontvanger onderwerpt hem aan zijn eigen referentiekader: wat wil ik er van horen, zien, overnemen voor eigen gebruik? Is er sprake van waarheid als ik zeg > 14